

RADA FUNDACJI

Halina Bortnowska-Dąbrowka Marek Antoni Nowicki
Jerzy Ciemniewski Teresa Romer
Janusz Grzelak Mirosław Wyrzykowski
Michał Nawrocki

ZARZĄD FUNDACJI

Prezes: Danuta Przywara
Wiceprezes: Adam Bodnar
Sekretarz: Maciej Nowicki
Skarbnik: Elżbieta Czyż
Członek Zarządu: Janina A. Kłosowska

Warszawa, 7 sierpnia 2015 r.

1809/ART.32/AB/JJ

Szanowna Pani

Prof. dr hab. Irena Lipowicz

Rzecznik Praw Obywatelskich

al. Solidarności 77

00 – 090 Warszawa

W imieniu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (HFPC), organizacji pozarządowej, której statutowa działalność dotyczy ochrony praw człowieka, w tym praw osób z niepełnosprawnościami, zwracamy się do Pani, Pani Rzecznik, z prośbą o rozważenie możliwości wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie zgodności z Konstytucją RP¹ oraz Konwencją ONZ o Prawach osób z niepełnosprawnościami² przepisów ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty³ ustanawiających przesłanki zdania egzaminu maturalnego i otrzymania świadectwa dojrzałości. W naszej ocenie przepisy te nienależycie chronią prawa osób z niepełnosprawnościami w zakresie zagwarantowania im prawa do nauki i dostępu do wykształcenia, jak również nie przewidują właściwych dostosowań dla osób z niepełnosprawnościami, które z uwagi na konsekwencje niepełnosprawności nie są w stanie zdać wszystkich obowiązkowych egzaminów maturalnych. Przez to osobom tym uniemożliwia się otrzymanie świadectwa dojrzałości i rozpoczęcie studiów wyższych na kierunkach, gdzie w toku rekrutacji nie są brane pod uwagę wyniki ze wszystkich egzaminów obowiązkowych lub nie mają one decydującego znaczenia.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

² Konwencja o Prawach Osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169)

³ Tekst jedn. Dz. U. 2004 r. Nr 256, poz. 2572 ze zm.

W szczególności problem ten dotyczy osób, które na skutek niepełnosprawności nie są w stanie zdać obowiązkowego egzaminu maturalnego z matematyki, natomiast osiągają wysokie wyniki z pozostałych egzaminów maturalnych. Dzieje się tak w przypadku osób, które doświadczają zaburzenia funkcji poznawczych w zakresie myślenia matematycznego, przy czym zaburzenia te nie uniemożliwiają w rzeczywistości podjęcie studiów wyższych tym osobom na kierunkach niezwiązanych bezpośrednio z matematyką, jak np. na kierunkach filologicznych lub artystycznych.

1. Przykłady sytuacji, w których niepełnosprawność lub inne zaburzenia uniemożliwiają zdanie egzaminu maturalnego z matematyki

Do HFPC zgłosił się klient z dziecięcym porażeniem mózgowym, który z powodu niepełnosprawności nie może zdać obowiązkowego egzaminu z matematyki. Niepełnosprawność klienta została określona w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego jako niepełnosprawność ruchowa, jednak klient na skutek niepełnosprawności ma trudności z widzeniem przestrzennym, poprawnym zapisem formalnym działań i autokontrolą popełnianych błędów popełnianych przy przepisywaniu zadań. Klientowi trudności nie sprawia co do zasady opanowanie algorytmów postępowania przy rozwiązywaniu zadań i dobieranie właściwych metod ich rozwiązywania, ale bezbłędne zapisanie rozwiązań zadań. Klient z uwagi na niepełnosprawność ma zakłóconą wyobraźnię przestrzenną, co wyklucza prawidłowe rozwiązanie zadań z geometrii lub przy wykonaniu których niezbędne jest posługiwanie się rysunkiem lub jego wykonanie. Mimo wskazania w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego doświadczanych przez klienta trudności, początkowo przebieg egzaminów maturalnych klient miał dostosowany w sposób właściwy dla osób z niepełnosprawnością ruchową, zgodnie z Komunikatem Dyrektora CKE Dyrektora Centralnej Komisji Egzaminacyjnej z 30 sierpnia 2013 r. w sprawie sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania w roku szkolnym 2013/2014 egzaminu maturalnego do potrzeb absolwentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym⁴. Klient w maju 2014 r. nie zdał egzaminu maturalnego z matematyki, otrzymał z niego 6% punktów, co

⁴ http://cke.edu.pl/images/files/komunikaty_Dyrektora/sierpien/Komunikat_Egzamin_maturalny_2014.pdf

nie przeszkodziło w uzyskaniu przez klienta zadowalających wyników z innych przedmiotów zdawanych na maturze, w szczególności z języka angielskiego. Dzięki staraniom rodziców klient podczas egzaminu poprawkowego w sierpniu 2014 r. otrzymał arkusz egzaminacyjny, który w większym stopniu był dostosowany do jego potrzeb, ale Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Gorzowie Wielkopolskim ocenił, że również ten arkusz nie był właściwie dostosowany do potrzeb klienta, ponieważ zawierał zadania, których klient nie był w stanie rozwiązać. W opinii Ośrodka Metodycznego podkreślono, że Klient ma problemy z analizą danych przedstawionych w formie graficznej (wykresy, tabele, rysunki figur), co uniemożliwia mu prawidłową ich interpretację, niezależnie od tego, czy klient zna algorytm rozwiązania. Zaznaczono również, że klient ma obniżoną zdolność autokorekty i dostrzegania popełnianych błędów, co uniemożliwia mu kontrolę poprawności wykonanego zadania. Powyższa okoliczność ma istotne znaczenie w przypadku rozwiązywania zadań zamkniętych, gdzie punktowane jest wyłącznie zaznaczenie właściwego wyniku końcowego, bez możliwości przyznania części punktów za przyjęcie poprawnej metody rozwiązania, jak czyni się to m.in. w przypadku sprawdzania zadań otwartych rozwiązywanych przez osoby, którym przyznano dostosowanie w postaci szczegółowych kryteriów oceniania. W konsekwencji klient ponownie nie uzyskał 30% punktów na egzaminie z matematyki.

Klient podchodził również do egzaminu maturalnego z matematyki w maju 2015 r., którego również nie zdał, gdyż zdobył 28 % punktów. Z korespondencji klienta z CKE wynika, że zadania otwarte rozwiązywane przez klienta podczas matury z 2015 r. były sprawdzane z uwzględnieniem ogólnych wytycznych oceniania zadań otwartych w przypadku arkuszy dostosowanych dla osób z niepełnosprawnością ruchową. Wytyczne te wskazują, że w zadaniach otwartych nie należy traktować jako błędów merytorycznych pomyłek wynikających z błędnego przepisania, przestawienia cyfr, zapisania innej podobnej cyfry, przestawienia przecinka. Zgodnie z wytycznymi zdający powinien otrzymać przynajmniej 1 punkt za zastosowanie dobrej metody rozwiązania zadań, niezależnie od popełnianych błędów rachunkowych. Zastosowane wobec klienta dostosowania nie doprowadziły do zdanie przez niego egzaminu maturalnego.

W doniesieniach medialnych opisano również inne przypadki osób, które z uwagi na niepełnosprawność mają trudności z uczeniem się matematyki, co nie wyklucza osiągnięcia sukcesów w innych dyscyplinach. Wskazać tu należy sytuację ucznia z dziecięcym porażeniem mózgowym, który z przedmiotów humanistycznych otrzymywał oceny dobre i

dostał się do wojewódzkiego etapu olimpiady z zakresu wiedzy o społeczeństwie⁵. W tym samym artykule wspomniano również o sytuacji osób z głęboką dyskalkulią, będącą zaburzeniem zdolności matematycznych, które często objawia się niemożliwością wykonania nawet najprostszych obliczeń. Dyskalkulia, jako neurorozwojowe zaburzenie, ma inną genezę niż zaburzenia przejawiane przez Klienta HFPC. Przez Centralną Komisję Egzaminacyjną dyskalkulia zaliczana jest do specyficznych trudności w uczeniu się, tak jak dysleksja. Omawiając temat dyskalkulii w materiale prasowym wskazano na sytuację maturzystki z głęboką dyskalkulią, która była utalentowaną wiolonczelistką, absolwentką podstawowej i średniej szkoły muzycznej. Maturzystka była również obdarzona absolutnym słuchem muzycznym⁶. Wskazane przykłady pokazują, że sytuacja klienta HFPC nie jest odosobniona i trudności w zadaniu egzaminu maturalnego z matematyki z powodu niepełnosprawności mogą dotyczyć szerszej grupy osób.

Zaburzenia myślenia matematycznego i umiejętności arytmetycznych mogą dotyczyć osób znajdujących się w normie intelektualnej, które na skutek zmian o podłożu neurologicznym lub neurorozwojowym doświadczają zaburzenia funkcji poznawczych w obszarze związanym z umiejętnościami matematycznymi. Problemy dotyczące zaburzeń myślenia matematycznego w postaci dyskalkulii sklasyfikowane są w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD -10 jako specyficzne zaburzenia umiejętności arytmetycznych (kod F81.2). Zaburzenia te zostały zdefiniowane jako „specyficzne upośledzenie umiejętności arytmetycznych, którego nie da się wyjaśnić wyłącznie ogólnym upośledzeniem umysłowym lub nieadekwatnym procesem nauczania. Upośledzenie to dotyczy raczej podstawowych umiejętności rachunkowych: dodawania, odejmowania, mnożenia, dzielenia niż bardziej abstrakcyjnych umiejętności matematycznych potrzebnych do algebry, trygonometrii, geometrii, rachunku różniczkowego lub całkowego”⁷. Również w amerykańskiej klasyfikacji medycznej zaburzenia umiejętności arytmetycznych zostały ujęte jako „specyficzne zaburzenia uczenia się matematyki” (według klasyfikacji

⁵ J. Suchecka, K. Brzezińska, Czy okulary są nieuczciwe?, Duży Format 3 czerwca 2015, s. 18 – 19.

⁶ J. Suchecka, K. Brzezińska, Czy okulary są nieuczciwe?, Duży Format 3 czerwca 2015, s. 18 – 19.

⁷ Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych <http://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf>

DSM -5 kod 315.1), a występowanie takich zaburzeń jest uznawane m.in. przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne⁸.

2. Obecny kształt regulacji dotyczących egzaminu maturalnego i dostosowań dla osób z niepełnosprawnościami

Artykuł 44zzl ustawy o systemie oświaty⁹ wskazuje, że wymogiem zdania egzaminu maturalnego jest osiągnięcie ze wszystkich egzaminów obowiązkowych co najmniej 30% punktów oraz przystąpienie do części pisemnej egzaminu maturalnego z co najmniej jednego przedmiotu dodatkowego. Wskazane wyżej przepisy nie wprowadzają żadnych wyjątków, które mogłyby mieć zastosowanie w szczególnych sytuacjach, w których niepełnosprawność uniemożliwia uzyskanie pozytywnego wyniku ze wszystkich obowiązkowych egzaminów maturalnych. Obecnie nie ma możliwości uznania egzaminu maturalnego za zdany, gdy absolwent nie zdał obowiązkowego egzaminu maturalnego z matematyki z powodu niepełnosprawności, stwierdzonej w odpowiednim orzeczeniu. Osoby nie mogą również wybrać innego egzaminu, który mógłby być zdawany zamiast egzaminu z matematyki. Nie można uznać, że konieczność zdania egzaminu maturalnego z matematyki jest w rzeczywistości niezbędnym warunkiem podjęcia i ukończenia wszystkich kierunków studiów i jest decydującym wymogiem zawodowym, który należy stosować względem wszystkich profesji. Klient HFPC chciałby rozpocząć studiowanie filologii angielskiej. Gdyby zdał egzamin maturalny z matematyki to mógłby podjąć takie studia na jednej z uczelni znajdującej się blisko jego miejsca zamieszkania. Władze jednej z tamtejszych uczelni zgodziły się na to, by klient uczestniczył w zajęciach jako wolny słuchacz.

Na wcześniejszych etapach nauczania istnieje możliwość uzyskania w określonych okolicznościach zwolnienia z obowiązku przystępowania do sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego. Artykuł 44zw ust. 1 ustawy o systemie oświaty wskazuje, że uczeń posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na

⁸ za pismem Polskiego Towarzystwa Dysleksji z dnia 27 stycznia 2015 r. skierowane do Minister Edukacji Narodowej.

⁹ Wcześniej kwestia ta była regulowana w art. § 101 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 83, poz. 562 ze zm.), które zostało uchylone z dniem 31 marca 2015 r.

upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym lub niepełnosprawności sprzężone, gdy jedną z niepełnosprawności jest upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym, nie przystępuje do sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego. Natomiast art. 44zw ust. 2 ustawy o systemie oświaty przewiduje możliwość zwolnienia przez dyrektora okręgowej komisji egzaminacyjnej z obowiązku przystąpienia do sprawdzianu lub jego części oraz z obowiązku przystąpienia do egzaminu gimnazjalnego lub jego części. Warunkiem skorzystania z tej możliwości jest posiadanie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawności sprzężone inne niż wymienione w ust. 1 tego artykułu oraz złożenie wniosku przez rodziców pozytywnie zaopiniowanego przez dyrektora szkoły.

Z problemem niemożliwości zdanie egzaminu maturalnego z matematyki na skutek niepełnosprawności wiąże się również niewystarczająco elastyczny system dostosowań form i warunków przeprowadzania egzaminów dla uczniów i absolwentów z niepełnosprawnościami, który nie gwarantuje należytej indywidualizacji podejścia do każdego ucznia z niepełnosprawnością, do czego zobowiązuje m.in. art. 1 pkt 5 i 5a ustawy o systemie oświaty. Brak odpowiednio dobranych racjonalnych dostosowań podczas egzaminów maturalnych powoduje, że ustawa o systemie oświaty ustanawia dla osób z niepełnosprawnościami niemożliwy do spełnienia warunek zdania egzaminu maturalnego w postaci wymogu osiągnięcia 30% punktów podczas wszystkich obowiązkowych egzaminów maturalnych.

Artykuł 44zrz ustawy o systemie oświaty odnosi się do systemu dostosowań przewidzianego dla uczniów i absolwentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi przystępujących do sprawdzianu, egzaminu gimnazjalnego i egzaminu maturalnego. Artykuł 44zrz ust. 1 ustawy o systemie oświaty stanowi, że absolwent z niepełnosprawnością, który posiada orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane z uwagi na niepełnosprawność, może przystąpić do egzaminu maturalnego w warunkach i formie dostosowanych do rodzaju niepełnosprawności.

W art. 44zrz ust. 10 ustawy o systemie oświaty wskazano, że dostosowania warunków przeprowadzania egzaminu mogą polegać na: zminimalizowaniu ograniczeń wynikających z szczególnych potrzeb edukacyjnych, zapewnieniu dostosowanego miejsca pracy, wykorzystaniu odpowiedniego sprzętu i środków dydaktycznych, przedłużeniu czasu przeznaczonego na przeprowadzenie egzaminu, ustaleniu szczegółowych zasad oceniania egzaminów, zapewnieniu obecności nauczyciela wspomagającego lub specjalisty podczas

egzaminu. Natomiast art. 44zrz ust. 8 i 9 ustawy o systemie oświaty precyzują, że dostosowanie form przeprowadzania egzaminów opiera się na przygotowaniu odrębnych arkuszy egzaminacyjnych dostosowanych do rodzaju niepełnosprawności.

Szczegółowe określenie sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminów powierzono, zgodnie z art. 9a ust. 2 pkt 10 lit. a tiret 6 ustawy o systemie oświaty, Centralnej Komisji Egzaminacyjnej (CKE), która corocznie wydaje Komunikaty, w których wskazuje sposoby dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminów. Zasadniczą część Komunikatów stanowią tabele, które wskazują dostosowania, które mogą być zastosowane względem określonej niepełnosprawności lub szczególnych potrzeb edukacyjnych. Przykładowo w Komunikacie na rok szkolny 2014/2015 dla absolwentów z niepełnosprawnością ruchową przystępujących do egzaminu maturalnego wskazano, że podczas egzaminu pisemnego mogą skorzystać m.in. z miejsca dostosowanego do potrzeb zdającego, pomocy nauczyciela wspomagającego w czytaniu i pisaniu, pisania egzaminu na komputerze, przedłużenia czasu trwania egzaminu nie więcej niż o 30 minut.

W art. 44zrz ust. 12 - 17 ustawy o systemie oświaty określono również procedurę w jakiej odbywa się decydowanie o przyznaniu dostosowań konkretnemu zdającemu. Rolą rady pedagogicznej jest wskazanie sposobu dostosowania warunków lub formy przebiegu egzaminu spośród dostosowań przewidzianych w Komunikatach. Przy czym art. 44zrz ust. 17 ustawy o systemie oświaty zastrzega, że w szczególnych przypadkach losowych lub zdrowotnych dyrektor szkoły, na wniosek rady pedagogicznej, może wystąpić do dyrektora okręgowej komisji egzaminacyjnej z wnioskiem o wyrażenie zgody na przystąpienie ucznia do egzaminu w warunkach dostosowanych do jego potrzeb edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych, nieujętych w Komunikacie.

Na marginesie warto zaznaczyć, że w obecnym stanie prawnym rada pedagogiczna może wskazywać sposoby dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminów, natomiast w przypadkach szczególnych w trybie porozumienia z dyrektorem OKE dostosowaniu mogą ulec tylko warunki przeprowadzania egzaminu. W poprzednim stanie normatywnym, obowiązującym przed wejściem w życie zasadniczych postanowień ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw¹⁰, rada pedagogiczna mogła wskazywać sposoby dostosowania warunków przeprowadzania egzaminów (tak § 59 ust. 9 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia

¹⁰ Dz. U. poz. 357.

2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych¹¹, natomiast wydawane w oparciu o wspomniane Rozporządzenie Komunikaty Dyrektora CKE w sprawie dostosowań na egzaminach wskazywały na kompetencje rady pedagogicznej do wskazywania sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminów. Podobnie szczególna procedura zapewniania dostosowań, nieprzewidzianych w Komunikatach, mogła zgodnie z Komunikatem dotyczyć zarówno form i warunków przeprowadzania egzaminów¹². Jak widać przepisy w tym zakresie nie są spójne. Może budzić wątpliwości ograniczenie możliwości zastosowania indywidualnie dobranych dostosowań, nieprzewidzianych w Komunikatach, jedynie do dostosowanych warunków przeprowadzania egzaminów, skoro uczniowie mają prawo do przystępowania do egzaminów w warunkach i formach dostosowanych do indywidualnych potrzeb.

Z danych uzyskanych od CKE¹³ wynika, że odsetek arkuszy w dostosowanej formie względem ogólnej liczby arkuszy rozwiązywanych przez wszystkich zdających w przypadku egzaminu maturalnego wynosił od 0,1 % (w 2012 r.) do 0,4 % (w 2014 r.). Natomiast odsetek osób zdających egzamin maturalny w warunkach dostosowanych wyniósł co najmniej (brak precyzyjnych danych) w 2012 r. 6,5 %, a w 2014 r. 7,1 %. W zakresie dostosowań, które były stosowane na podstawie indywidualnych uzgodnień między radą pedagogiczną, dyrektorem szkoły i dyrektorem OKE uzyskaliśmy dane co do ilości porozumień zawieranych w tych sprawach między dyrektorem szkoły a dyrektorem OKE. W przypadku egzaminu maturalnego w 2012 r. w 103 przypadkach wystąpiono z prośbą o zawarcie takiego porozumienia (5 spraw załatwiono odmownie), w 2013 r. było 243 takich przypadków (16 zakończonych negatywną decyzją), w 2014 r. było 220 takich przypadków (19 zakończonych negatywnie). W piśmie CKE podkreśliła, że ilość osób, które skorzystały ze szczególnych i niestandardowych dostosowań podczas egzaminów stanowią znikomy odsetek wszystkich

¹¹ Dz. U. Nr 83, poz. 562 ze zm.

¹² Przykładowo w myśl Komunikatu Dyrektora CKE z 30 sierpnia 2013 w sprawie sposobów dostosowania warunków i form przeprowadzania w roku szkolnym 2013/2014 egzaminu maturalnego do potrzeb absolwentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym, zgodnie z jego pkt. 9, rada pedagogiczna wskazuje sposób lub sposoby dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu. Podobnie pkt. 12 tegoż Komunikatu zastrzega, że w szczególnych przypadkach decyzję o sposobach dostosowań warunków i form przeprowadzania egzaminu do potrzeb absolwentów podejmuje, po uzgodnieniu z radą pedagogiczną, przewodniczący zespołu egzaminacyjnego na podstawie porozumienia z Dyrektorem właściwej OKE.

¹³ Pismo CKE z dnia 30 marca 2015 r. nr SG.012.1.2015.3.MS stanowiące odpowiedź na wniosek HFPC z dnia 25 lutego 2015 r. (nr 482/2015/ART.32/DP/JJ) o udostępnienie informacji publicznej dotyczącej dostosowań na egzaminach dla uczniów z niepełnosprawnościami.

zdających. CKE zaznaczyła, że odsetek ten w przypadku egzaminu maturalnego w ciągu ostatnich 3 lat wynosił corocznie 0,07 %.

Natomiast dostosowania na egzaminie maturalnym, zarówno te, które są przewidziane w komunikatach CKE, jak i te stosowane w szczególnych okolicznościach nie mogą polegać na merytorycznym dostosowaniu zakresu treści, które stanowią podstawę przeprowadzenia egzaminu. Zgodnie z art. 44zże ust. 1 ustawy o systemie oświaty egzamin maturalny w części pisemnej z przedmiotów obowiązkowych jest przeprowadzany na poziomie podstawowym i obejmuje wymagania określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla zakresu podstawowego. Wymagania te zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977 ze zm.). W związku z powyższym niemożliwe jest przygotowanie arkusza egzaminacyjnego, który nie będzie zawierał zadań np. z zakresu geometrii, co mogłoby mieć zastosowanie w przypadku klienta HFPC z uwagi na występującą u niego niemożliwość poprawnej interpretacji danych przedstawianych w formie graficznej.

3. Standardy wynikające z Konwencji o Prawach Osób z Niepełnosprawnościami oraz Konstytucji RP

Prawo do nauki jest samoistnym prawem podmiotowym, które postrzegane jest również jako przesłanka i gwarancja realizacji znacznej grupy pozostałych praw i wolności człowieka¹⁴. Poziom wykształcenia jednostek ma wpływ na poziom rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego społeczeństwa i jest gwarantem pełnej partycypacji osób z życiem społecznym. Prawo do nauki jest gwarantowane przez szereg aktów prawa międzynarodowego. Warto wskazać m.in. na art. 26 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, art. 13 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁵, art. 2 Protokołu 1 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁶.

¹⁴ L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, Warszawa 2003, Komentarz do art. 70 s.3.

¹⁵ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

¹⁶ Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175.

Wagę konieczności zagwarantowania osobom z niepełnosprawnościami prawa do edukacji dostrzegła społeczność międzynarodowa, co zaowocowało przyjęciem w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych Konwencji o Prawach Osób z Niepełnosprawnościami, ratyfikowanej przez Polskę w 2012 r. W tym kontekście szczególne znaczenie ma art. 24 tej Konwencji. Obowiązkiem stron Konwencji jest zapewnienie włączającego systemu kształcenia umożliwiającego integrację na wszystkich poziomach edukacji. Realizując prawo osób z niepełnosprawnościami do edukacji, zgodnie z art. 24 ust. 2 Konwencji, państwa muszą zapewnić, że osoby z niepełnosprawnościami nie będą wykluczane z powszechnego systemu edukacji ze względu na niepełnosprawność (lit. a). Ponadto art. 24 ust. 2 lit. c wskazuje na obowiązek wprowadzania racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami, które będą dostosowane do indywidualnych potrzeb danej jednostki. Ponadto państwa zobowiązały się udzielać wsparcia osobom z niepełnosprawnościami, w ramach powszechnego systemu edukacji, co ma mieć na celu ułatwienie skutecznej edukacji tych osób.

Niezwykle ważne jest również to, że w art. 24 ust. 5 Konwencji państwa nałożyły na siebie obowiązek zapewnia osobom z niepełnosprawnościami dostęp do powszechnego szkolnictwa wyższego na zasadzie równości z innymi osobami. Zapewnienie dostępu powinno odbyć się m.in. przez wprowadzenie racjonalnych usprawnień.

Konwencja w art. 2 definiuje, że racjonalne usprawnienie jest koniecznym i odpowiednim dostosowaniem (zmianą), które ma na celu zapewnienie konkretnej osobie z niepełnosprawnościami możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami. Dostosowanie to nie może nakładać nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia. Zapewnienie racjonalnych usprawnień, które mają zmierzać do urzeczywistnienia równego traktowania osób z niepełnosprawnościami wynika również z zasady przeciwdziałania dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami, wyrażonej w art. 5 Konwencji. Warto podkreślić, że sama Konwencja precyzuje, że odmowa zastosowania racjonalnego usprawnienia jest dyskryminacją.

Również zgodnie z art. 32 Konstytucji RP obowiązkiem państwa jest zapewnienie równego traktowania wszystkich obywateli. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego (TK) zasadę równości należy postrzegać jako obowiązek jednakowego traktowania podmiotów charakteryzujących się tą samą cechą istotną (relewantną), zaś drugim aspektem zasady równości jest odmienne traktowanie podmiotów, które nie mają

wspólnych cech relewantnych, wobec czego dopuszczalne jest zróżnicowane traktowanie jednostek znajdujących się w różnych sytuacjach prawnych i faktycznych¹⁷. W związku z powyższym uzasadnione jest stanowienie prawa, które w przypadku osób z niepełnosprawnościami stwarza sytuacje, w których będą mogły one korzystać z praw i obowiązków z uwzględnieniem ich ograniczeń wynikających ze stanu zdrowia. Wyżej wskazaną konstytucyjną zasadę równości należy rozpatrywać także w kontekście art. 70 ust. 1 i 4 Konstytucji RP. Art. 70 ust. 1 Konstytucji RP wskazuje, że każdy ma prawo do nauki, natomiast art. 70 ust. 4 Konstytucji RP precyzuje ogólną zasadę równości i statuuje obowiązek państwa do zapewniania obywatelom powszechnego i równego dostępu do wykształcenia.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 16 stycznia 2007 r., sygn. U 5/06, rozróżnił, że treść normatywna art. 70 Konstytucji RP składa się z dwóch komponentów. Jedna część dotyczy zadań państwa, których wykonania nie można wyegzekwować w drodze roszczenia, jednak stanowią one gwarancje instytucjonalną dla podmiotowego prawa do nauki. TK wskazał, że jako podmiotowe prawo konstytucyjne należy traktować „powszechny i równy dostęp do wykształcenia”. Trybunał zaznaczył, że równość dostępu do wykształcenia oznacza konieczność zapewnienia każdemu jednakowej szansy podjęcia nauki na dowolnym poziomie i w dowolnym typie szkoły, a warunki określające możliwość podejmowania nauki w określonych szkołach muszą być wolne od dyskryminacyjnego charakteru. W ocenie TK powszechność dostępu nie może być rozumiana jako obowiązek zapewnienia każdemu dostępu do każdego poziomu wykształcenia, niezależnie od umiejętności i posiadanej wiedzy. TK podkreśla, że „[d]ostęp do wykształcenia nie jest równoznaczny z obowiązkiem zapewnienia każdemu „zdania” matury”, z czym należy zgodzić się co do zasady. Jednocześnie TK wyraźnie akcentuje, że rolą państwa jest podejmowanie działań na rzecz zapewnienia równości szans przez stosowanie działań wyrównawczych, które powinny dotyczyć przede wszystkim znoszenia nierówności i barier faktycznych, które mogą utrudniać dostęp do wykształcenia. Trybunał zaznaczył, że celem i istotą prawa do powszechnego i równego dostępu do edukacji jest ciążący na państwie obowiązek stworzenia każdej osobie realnych szans kształcenia na różnych poziomach szkolnictwa, w tym także na poziomie szkolnictwa wyższego.

¹⁷ Wyrok TK z dnia 3 lipca 2013 r. sygn. P 49/11 oraz powołane tam orzeczenia TK.

W związku z powyższym zasada powszechnego i równego dostępu do nauki powinna być rozumiana z jednej strony jako obowiązek zapewnienia każdej osobie faktycznej możliwości rozpoczęcia i kontynuowania nauki we wszystkich rodzajach szkół, natomiast z drugiej strony zasada ta uniemożliwia zamykanie dostępu do nauki w oparciu o nieuzasadnione i dyskryminacyjne kryteria. Rozpoczęcie nauki w danej szkole i na danym poziomie powinno być wyłącznie uzależnione od indywidualnych umiejętności, kwalifikacji, talentów i predyspozycji danej osoby, natomiast decydującym kryterium nie powinna być niepełnosprawność i wynikające z niej ograniczenia, jeśli mogą one zostać skompensowane w drodze racjonalnych usprawnień. W obecnym stanie prawnym wymóg zdania egzaminu maturalnego z matematyki przez osobę z niepełnosprawnością, której niepełnosprawność uniemożliwia zdanie tego egzaminu, w sytuacji, gdy osoba ta jest w stanie zdać pozostałe obowiązkowe egzaminy maturalne należy postrzegać jako nieuzasadnione i dyskryminujące ograniczenie możliwości korzystania z prawa do nauki z uwagi na niepełnosprawność. W szczególności chodzi o zagwarantowanie możliwości ubiegania się o przyjęcia na studia osób, które niezależnie od wysiłku wkładanego w przygotowanie do egzaminu maturalnego z matematyki oraz opanowanie teoretycznych podstaw i algorytmów rozwiązywania zadań matematycznych nie są w stanie uzyskać pozytywnego wyniku z tego egzaminu z uwagi na ograniczenia i deficyty funkcji poznawczych spowodowanych niepełnosprawnością, a niezdanie tego egzaminu jest jedyną formalną barierą uniemożliwiającą dalsze kształcenie.

Z uwagi na to, że organizacją i przeprowadzeniem egzaminu maturalnego zajmuje się państwo i od wyników tego egzaminu zależy możliwość kontynuowania edukacji na poziomie studiów wyższych, to na państwie ciąży obowiązek uregulowanie warunków przeprowadzania egzaminu maturalnego i wydawania świadectw dojrzałości z uwzględnieniem szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Wprowadzone w tym zakresie dostosowania powinny stanowić realny mechanizm wyrównania szans tych osób, by urzeczywistnić konstytucyjne prawo do powszechnego i równego dostępu do edukacji. Obowiązek wprowadzenia racjonalnych i indywidualnie dopasowanych dostosowań dla osób z niepełnosprawnościami, które mogłyby polegać również na zwolnieniu z obowiązku zdawania egzaminu maturalnego z matematyki, znajduje również umocowanie w konstytucyjnej wartości, jaką jest obowiązek udzielania pomocy osobom z niepełnosprawnościami w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej, o czym mówi art. 69 Konstytucji RP. W przypadku osób z

niepełnosprawnościami zagwarantowanie równości szans przy realizowaniu prawa do edukacji oznacza stosowanie środków i usprawnień, które pozwolą przywrócić faktyczne równe traktowanie tych osób.

W związku z powyższym należy rozważyć, czy obecne przepisy dotyczące zdawania egzaminu maturalnego i dostosowań, które mogą być zastosowane względem osób z niepełnosprawnościami podczas przebiegu egzaminów, w sposób należyty respektują wyrażone w art. 24 Konwencji i art. 70 Konstytucji RP prawo osób z niepełnosprawnościami do edukacji. Przykład klienta HFPC pokazuje, że zdarzają się sytuacje, w których osoby z niepełnosprawnościami nie mogą zdać z powodu niepełnosprawności obowiązkowego egzaminu maturalnego z jednego przedmiotu, w szczególności z matematyki, co uniemożliwia tym osobom zdanie całego egzaminu maturalnego i w konsekwencji stanowi barierę dla rozpoczęcia studiów wyższych. Skutki te są szczególnie dotkliwe dla osób, które w rzeczywistości są w stanie podjąć i ukończyć określone kierunki studiów, ale formalną barierą jest brak zdania egzaminu maturalnego z matematyki. Również należy poddać w wątpliwość, czy obecny system dostosowań warunków i form przeprowadzania egzaminów maturalnych zapewnia każdemu uczniowi możliwość skorzystania z racjonalnego usprawnienia, „szytego na miarę” indywidualnych potrzeb danej jednostki. Jak widać w przypadku klienta HFPC obecne dostosowania nie pozwoliły mu na zdanie egzaminu maturalnego z matematyki. W przypadku osób z głęboką dyskalkulią, która uniemożliwia zdanie egzaminu maturalnego z matematyki, Polskie Towarzystwo Dysleksji rekomenduje¹⁸, by racjonalne usprawnienie dla tych osób polegało na możliwości wyboru na egzaminie maturalnym innego przedmiotu niż matematyka.

W związku z powyższym uprzejmie prosimy Panią Rzecznik o rozważenie możliwości skierowania do Trybunału Konstytucyjnego wniosku o kontrolę zgodności z Konstytucją RP i Konwencją o Prawach Osób z Niepełnosprawnościami przepisów ustawy o systemie oświaty odnoszących się do zdawania egzaminu maturalnego i wydawanie świadectw dojrzałości w zakresie w jakim nie przewidują one żadnych wyjątków, które mogłyby mieć zastosowanie w przypadku osób, które z uwagi na niepełnosprawność nie są w stanie zdać obowiązkowego egzaminu maturalnego z matematyki, przez co osoby te mają zamkniętą drogę do dalszego kształcenia. Jednocześnie prosimy o zwrócenie uwagi na funkcjonujący obecnie system dostosowań, z których mogą skorzystać osoby z

¹⁸ Pismo Polskiego Towarzystwa Dysleksji z dnia 27 stycznia 2015 r. skierowane do Minister Edukacji Narodowej.

niepełnosprawnościami podczas egzaminów maturalnych, gdyż nie gwarantują one należytego zabezpieczenia praw osób z niepełnosprawnościami.

W imieniu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka,

2 stycznia 2018 r.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka
SEKRETARZ ZARZĄDU
Maciej Nowicki
Maciej Nowicki

Helsińska Fundacja Praw Człowieka
PREZES ZARZĄDU
Danuta Przywara
Danuta Przywara

